

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การจัดการความรู้การใช้สมุนไพรในท้องถิ่นต่อการผลิตปศุสัตว์ แบบมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตจังหวัดนครสวรรค์เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนมี การสรุป อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1 เพื่อพัฒนาผู้วิจัยให้สามารถทำงานวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพตามความต้องการของท้องถิ่น
- 2 เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันระหว่างชุมชนด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นต่อการผลิตปศุสัตว์
- 3 เพื่อเสริมความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่การนำไปใช้จริง

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาไว้คือการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านสภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคมของครัวเรือน และข้อมูลการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรผู้เลี้ยงปศุสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ และศึกษาการจัดการความรู้การนำสมุนไพรในท้องถิ่นเป็นทางเลือกสำหรับการผลิตด้านปศุสัตว์ของชุมชน โดยเก็บข้อมูลจากการสอบถามและจัดเวทีแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ การนำไปใช้ในด้านปศุสัตว์และการเกิดสมาชิกเครือข่ายให้เกิดการขยายผลการใช้ของผู้เลี้ยงสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ใช้ต่อไป

วิธีการดำเนินการและรวบรวมข้อมูล

การดำเนินงานการเก็บข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นด้านการเกษตรข้อมูลพื้นฐานด้านสภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคมของครัวเรือน และข้อมูลการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลุสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ และจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การนำสมุนไพรมานำไปใช้ในการผลิตปลุสัตว์เพื่อ การจัดการความรู้การใช้สมุนไพรมานำไปใช้ในการผลิตปลุสัตว์แบบมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตจังหวัดนครสวรรค์ ทำการบันทึกข้อมูลสรุปข้อมูลปัญหาร่วมกับการใช้สมุนไพรมานำไปใช้ในการเลี้ยงปลุสัตว์ของจังหวัดนครสวรรค์จากการจัดเวทีเสวนา

วิธีการทดลอง

1 การพัฒนาผู้วิจัยของท้องถิ่นให้สามารถทำงานวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพตามความต้องการของท้องถิ่นโดย การสำรวจความต้องการ คัดเลือก ประชุมปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ ของการพัฒนาคุณลักษณะของนักวิจัยในท้องถิ่น จากเกษตรกรสมาชิกในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลุสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์

2 ทำการจัดเวทีกลุ่มย่อยเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการแก้ไข

ปัญหาร่วมกันระหว่างชุมชนด้านการใช้สมุนไพรมานำไปใช้ในการผลิตปลุสัตว์โดยกำหนดแนวทางในการดำเนินงานการเก็บข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นด้านการเกษตรข้อมูลพื้นฐานด้านสภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคมของครัวเรือน และข้อมูลการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลุสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ และจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การนำสมุนไพรมานำไปใช้ในการผลิตปลุสัตว์เพื่อ การจัดการความรู้การใช้สมุนไพรมานำไปใช้ในการผลิตปลุสัตว์แบบมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตจังหวัดนครสวรรค์

3 การเสริมความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่การนำไปใช้จริงจากการจัดเวทีสรุปประเด็นการนำสมุนไพรมานำไปใช้ในเปิดโล่งและ ใต้อาคารในท้องถิ่น

ขั้นตอนการทดลอง

1 ดำเนินการประสานงานจากสมาชิกเพื่อเข้าใจหลักการวิจัยเบื้องต้นของเกษตรกรในชุมชนเก็บข้อมูลในภาคสนาม เพื่อเก็บข้อมูลเผยแพร่ความรู้ ข่าวสาร และเทคโนโลยีที่เป็นทางเลือกแก่เกษตรกร ด้านการใช้สมุนไพรมานำไปใช้ในการผลิตปลุสัตว์

2 จัดเวทีเสวนาเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของการเกษตรและองค์ความรู้การใช้สมุนไพรมานำไปใช้ในการผลิตปลุสัตว์

3 สรุปประเด็นความพึงพอใจต่อการปรับปรุงและพัฒนาการนำสมุนไพรไปใช้ทางการเกษตร
ปศุสัตว์ในการผลิตระบบเดิมหลังการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในพื้นที่

การเก็บข้อมูล

จัดเก็บเป็นข้อมูลเบื้องต้นโดยวิธีการใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้เลี้ยง
สัตว์ในจังหวัดนครสวรรค์ ทำการบันทึกข้อมูลสรุปข้อมูลปัญหาพร้อมกับการใช้สมุนไพรในการเลี้ยง
สัตว์ของจังหวัดนครสวรรค์จากการจัดเวทีเสวนา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนาม นำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงวิเคราะห์หา
ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแจกแจงความถี่ประมวลและสรุปผลการวิจัยใน
เชิงพรรณนาด้วยโปรแกรมวิเคราะห์ข้อมูลวิจัย SPSS Version 11.5

สถานที่ทำการศึกษาทดลอง

ทำการศึกษาในเขตจังหวัดนครสวรรค์

ระยะเวลาในการศึกษาทดลอง

ระยะเวลาในการดำเนินการ 12 เดือน (1 มกราคม 2552 - 30 เมษายน 2552)

สรุปผลการวิจัย

1. การพัฒนาผู้วิจัยให้สามารถทำงานวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพตามความต้องการของท้องถิ่น ประมาณ 60 เปอร์เซ็นต์ ของสมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการ โดย การสำรวจความต้องการคัดเลือก ประชุมปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ ของการพัฒนาคุณลักษณะของนักวิจัยในท้องถิ่น จากเกษตรกรสมาชิกในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรผู้เลี้ยงปศุสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านสภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคมของครัวเรือน และข้อมูลการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรผู้เลี้ยงปศุสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์สรุปผลการวิจัยคุณสมบัติ และข้อมูลนักวิจัยท้องถิ่นได้ดังนี้

การศึกษาสภาพทั่วไป ข้อมูลพื้นฐานด้านสภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคมของครัวเรือน การเกษตรของเกษตรกรผู้เลี้ยงปศุสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า เจ้าของฟาร์มเป็น เพศชาย 58 เปอร์เซ็นต์ เพศ หญิง 42 เปอร์เซ็นต์, อายุเฉลี่ย 44-46 ปี, การศึกษาเฉลี่ย ระดับประถมศึกษา (62 %), จำนวนสมาชิกในครัวเรือน 4 – 6 คน, อาชีพหลัก ทำนา (58 %), อาชีพรอง ลำดับที่ 1 ทำปศุสัตว์ (77.7 %), ที่ดินต่อครัวเรือนเฉลี่ย 18.04 ไร่, ที่ดินถือครอง 14.90 ไร่, พื้นที่ทำกินและพื้นที่อยู่อาศัยในพื้นที่เดียวกัน (36.17 %), พื้นที่นาเฉลี่ย 18.72 ไร่, พื้นที่ปลูกพืชสวน 2.34 ไร่, พื้นที่ปลูกพืชไร่ 14.50 ไร่, พื้นที่เลี้ยงสัตว์ 8.42 ไร่, พื้นที่สระน้ำ 1.20 ไร่ การศึกษารายได้ของเกษตรกรผู้เลี้ยงปศุสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ผู้มีรายได้ในครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ย 2.2 คน, รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนรอบปี 118,700 บาท, รายได้หลักในครัวเรือน ลำดับที่ 1 คือ ปศุสัตว์

ส่วนรายได้ในภาคการเกษตรรอบปี แบ่งตามชนิดดังนี้ ชนิดพืช ลำดับที่ 1 ข้าวเจ้า 111,875 บาท/ปี ลำดับที่ 2 มันสำปะหลัง 9,375 บาท/ปี ชนิดผลไม้ ลำดับที่ 1 มะม่วง (28,571บาท/ปี) ชนิดผัก กะเพรา ตะไคร้ (รายได้ไม่ชัดเจน)รายได้นอกภาคเกษตรรายได้จากการรับจ้าง 65,750 บาท/ปี รายได้จากเงินเดือน 77,571 บาท/ปี รายได้จากการค้ำนอกการเกษตร 63,000 บาท/ปี

สำหรับการศึกษาค่าใช้จ่ายของเกษตรกรผู้เลี้ยงปศุสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า แรงงานในครัวเรือน มี 3.32 คน ทำให้มีรายจ่ายภาคเกษตร เช่น ค่าจ้างทำนาเฉลี่ย เป็นลำดับที่ 1 จ้างเก็บเกี่ยว 24.07 %, ค่าจ้างทำสวน เฉลี่ย ลำดับที่ 1 คือจ้างเก็บเกี่ยวคิดเป็น 33.33 % และค่าจ้างทำไร่ ลำดับที่ 1 เป็นค่าจ้างไถพรวนดินเฉลี่ย 33.33 % ส่วนค่าใช้จ่ายด้านการเกษตรในรอบปี (เฉลี่ย) พบว่า มีค่าจ้างแรงงานเครื่องจักร 41,308 บาท, ค่าอาหารสัตว์ ค่าพันธุ์สัตว์ ค่ายา ค่าซื้อสัตว์ 40,263 บาท, ค่าพันธุ์พืช 31,986 บาท, ค่าปุ๋ยชีวภาพ 15,500 บาท, ค่าปุ๋ยเคมี 26,563 บาท, ค่ายาฆ่าแมลงและค่าปราบศัตรูพืช 24,942 บาท, ค่าเครื่องมือการเกษตรต่าง ๆ 11,875 บาท, ค่าใช้จ่ายในการครองชีพ

สำหรับการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลุสสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า การใช้หลักพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รู้จัก 93.34 %, การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ พบ 88.89%, ในด้านการประหยัด (โดยรวม) ปฏิบัติ 55.76%, ด้านการลดรายจ่าย (โดยรวม) ปฏิบัติ 65.36%, ด้านการเพิ่มรายได้ (โดยรวม) ไม่ปฏิบัติ 60.13%, ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (โดยรวม) ปฏิบัติ 50.97%, และด้านการอออารีต่อกันปฏิบัติ 67.93%

2. การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันระหว่างชุมชนด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นต่อการผลิตปลุสสัตว์ จากการจัดการความรู้การใช้สมุนไพรในท้องถิ่นต่อการผลิตปลุสสัตว์แบบมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตจังหวัดนครสวรรค์มีผลการสรุปประเด็นการเสวนาของกลุ่มผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง และโคเนื้อรายย่อยในเขตนครสวรรค์ต่อศักยภาพสมุนไพรไทยดังนี้

ประเด็นการเสวนาของกลุ่มผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งรายย่อยในเขตนครสวรรค์ต่อศักยภาพสมุนไพรไทย พบว่า ประเด็นความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร กลุ่มผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งรายย่อยในเขตนครสวรรค์ มีความรู้ลึก คี ประหยัด ให้ผลดีมากกว่าผลเสีย ยาที่สกัดจากพืชสมุนไพร ต้นทุนไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์, มนุษย์, และสิ่งแวดล้อม ใช้ได้ทั้งใบ, ราก, ลำต้นในการรักษาโรคเป็ดได้ เช่น บำรุงรักษา แก้วเปิดอ่อนแอ บำรุงรังไข่ ถอนพิษ แก้วท้องเสียในเป็ด สำหรับประเด็น สรรพคุณสมุนไพรที่นิยมและรู้จักในท้องถิ่น พบว่า กลุ่มผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งรายย่อยในเขตนครสวรรค์รู้จักและนิยมใช้สมุนไพรในท้องถิ่น จำนวน 33 ชนิด และนำสมุนไพรไปใช้ในสัตว์จริงจำนวน 8 ชนิด ได้แก่ ว่านรางจืดใช้ถอนพิษ (รักษาเป็นไข้และหวัด), ฟ้าทะลายโจร (แก้วไขเป็ด), โพล (ใส่แผลสัตว์ปีก และหวัด), ขมิ้น (ขับถ่ายสัตว์ปีก), รางจืด (ถอนพิษสารเคมี), เปลือกสะเดา (แก้วท้องเสีย : แขน้ำเปลี่ยนทุกวันค้างคืน) ให้เป็ดกิน, กะเพราาร่วมกับตะไคร้ (สูดดมแก้ลมชัก), ขมิ้นชันร่วมกับมะเกลือ (ถ่ายพยาธิ : คั้นน้ำผสมสมกะทิ) ส่วนประเด็นปัญหาการนำไปใช้สมุนไพรในเป็ดไล่ทุ่งรายย่อยในเขตนครสวรรค์ต่อศักยภาพสมุนไพรไทย พบ 9 ประเด็นปัญหา ได้แก่ ถ้าเกิดอาการโรคมามากๆ จะใช้สมุนไพรไม่ทันไม่มีกรใช้อย่างต่อเนื่อง ขบวนการในการใช้ยุ่งยาก ไม่รู้สรรพคุณในการใช้ ใช้

ประเด็นการเสวนาของกลุ่มผู้เลี้ยงโคเนื้อรายย่อยในเขตนครสวรรค์ต่อศักยภาพสมุนไพรไทย พบว่า ประเด็นความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรไทย กลุ่มผู้เลี้ยงเปิดไถ่ทุ่งรายย่อยในเขตนครสวรรค์ มีความรู้ที่ ดี มีประโยชน์ ประหยัด ราคาถูก หาง่าย ปลอดภัยไม่มีสารตกค้าง เพิ่มอัตราในการกินได้ของสัตว์ดี ถ้ารู้จักวิธีการใช้ และสามารถป้องกันสัตว์ ไม่มีสารพิษตกค้าง สำหรับประเด็นสรรพคุณสมุนไพรที่นิยมและรู้จักในท้องถิ่น พบว่า กลุ่มผู้เลี้ยงโคเนื้อรายย่อยในเขตนครสวรรค์ รู้จักและนิยมใช้สมุนไพรในท้องถิ่น จำนวน 22 ชนิด และนำสมุนไพรไปใช้ในสัตว์จริงด้านการใช้ในลักษณะ กิน โดย การกรอง ฉีดพ่น อาบ (ภายนอก) จุ่มกีบ, เท้า หรือ ทา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ถ่ายพยาธิ ท้องอืด เจริญอาหาร แก้ไข้ รักษาแผล ส่วนประเด็นปัญหาการนำไปใช้สมุนไพรในโคเนื้อรายย่อยในเขตนครสวรรค์ต่อศักยภาพสมุนไพรไทย พบ 9 ประเด็นปัญหา ได้แก่ ไม่มีความมั่นใจในสรรพคุณ ไม่รู้จักขนาดการใช้ ขาดความรู้วิธีการนำไปใช้ สัตว์ส่วนในการผสม มีผลข้างเคียงในการใช้ ไม่สะดวกในรูปแบบการใช้ สัตว์ไม่ยอมรับ วิธีการสกัด ไม่มั่นใจในสมุนไพร หายาก บางท้องถิ่น และจากการสรุปประเด็นสำหรับแนวทางที่เหมาะสมต่อการใช้สมุนไพรในกลุ่มผู้เลี้ยงโคเนื้อรายย่อยในเขตนครสวรรค์ พบ 9 ข้อเสนอแนะทางดังนี้ควร ให้การอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกร ต้องกล้าทดลองทำและใช้ ควรทำแปลงขยายสมุนไพร ขาดแหล่งข้อมูลที่ต้องการ ควรศึกษาวิจัย ประโยชน์และโทษ ส่งเสริมและสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง มีการอบรมให้ความรู้ ควรมีแปลงสาธิตสมุนไพร แนะนำวิธีการผลิตและการนำไปใช้ที่ถูกต้อง

3 การเสริมความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่การนำไปใช้จริง โดยจัดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการนำวิทยากรให้ความรู้ พบข้อสรุปสู่การนำไปใช้ดังนี้

การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในปศุสัตว์ของเกษตรกรผู้เลี้ยงปศุสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า มีความคิดเห็นว่าการใช้พืชสมุนไพรในปศุสัตว์มีความเกี่ยวข้องกับพื้นฐาน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 91.30% และสมุนไพรสามารถใช้กับสัตว์ปีก ใช้ได้ 100 %

อภิปรายผล

การพัฒนาผู้วิจัยให้สามารถทำงานวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพตามความต้องการของท้องถิ่น ประมาณ 60 เปอร์เซ็นต์ ของสมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการ โดย การสำรวจความต้องการ คัดเลือก ประชุม ปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ ของการพัฒนาคุณลักษณะของ นักวิจัยในท้องถิ่น จากเกษตรกรสมาชิกในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับการใช้หลัก เศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลุสสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันระหว่างชุมชนด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นต่อการผลิตปลุสสัตว์

การจัดการความรู้การใช้สมุนไพรในท้องถิ่นต่อการผลิตปลุสสัตว์ แบบมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตจังหวัดนครสวรรค์เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน โดยการนำสมุนไพรภูมิปัญญา แก้ไขในการจัดการ สามารถลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกสามารถลดต้นทุนการผลิต ลดการใช้ผลิต โดยใช้สารเคมี ยาปฏิชีวนะ ลดการสะสมสู่ผู้บริโภค สมุนไพรไทยหลายชนิดได้แก่ ฟ้าทะลายโจร ขมิ้นชัน บอระเพ็ด กระจับปี่ ไพล มะระขี้นก ถือเป็นทรัพยากรทางเลือกที่มีศักยภาพสูง เพราะ นอกจากจะมีสรรพคุณทางยาในการยับยั้งหรือฆ่าจุลินทรีย์ก่อโรคร้ายกว่าขวางแล้ว ยังสามารถกระตุ้น การกิน และการย่อยอาหารเร่งการเจริญเติบโต ตลอดจนช่วยบำรุงสุขภาพในแง่การกระตุ้น ภูมิคุ้มกันได้อีกด้วย (รัชดาวรรณ , 2543 ; นันทิยา และ ศรีสกุล , 2547 ; สาโรชและคณะ 2547) สอดคล้องกับงานในครั้งนี้ที่ได้การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในปลุสสัตว์ของเกษตรกรผู้ เลี้ยงปลุสสัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า มีความคิดเห็นว่าการใช้พืชสมุนไพรในปลุสสัตว์มี ความเกี่ยวข้องกับพื้นฐาน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 91.30% และสมุนไพรสามารถใช้กับสัตว์ปีก ใช้ได้ 100 % สำหรับสมุนไพรสามารถใช้กับสัตว์เล็ก 97.06% และสามารถใช้สมุนไพรกับสัตว์ใหญ่ ได้ประมาณ 96.96% และการจัดการความรู้การใช้สมุนไพรในท้องถิ่นต่อการผลิตปลุสสัตว์แบบมี ส่วนร่วมของชุมชนในเขตจังหวัดนครสวรรค์มีผลการสรุปประเด็นการเสวนาของกลุ่มผู้เลี้ยงเป็ดไล่ พู่ง และ โคนือรายย่อยในเขตนครสวรรค์ต่อศักยภาพสมุนไพรไทย นิยมใช้สมุนไพรในท้องถิ่น จำนวน 33 ชนิด และนำสมุนไพรไปใช้ในสัตว์จริงจำนวน 8 ชนิด ได้แก่ ว่างรางจืดใช้ถอนพิษ (รักษาเป็นไข้และหวัด), ฟ้าทะลายโจร (แก้ไข้เป็ด), ไพล (ใส่แผลสัตว์ปีก และหวัด), ขมิ้น (ขับถ่าย สัตว์ปีก), ว่างจืด (ถอนพิษสารเคมี), เปลือกสะเดา (แก้ท้องเสีย :แช่น้ำเปลี่ยนทุกวันล้างคิน) ให้เปิด

สำหรับการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลุ่สัตว์ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ ในครั้งนี้ พบว่า การใช้หลักพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รู้จัก 93.34 % , การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ พบ 88.89% , ในด้านการประหยัด (โดยรวม) ปฏิบัติ 55.76% , ด้านการลดรายจ่าย (โดยรวม) ปฏิบัติ 65.36% , ด้านการเพิ่มรายได้ (โดยรวม) ไม่ปฏิบัติ 60.13% , ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (โดยรวม) ปฏิบัติ 50.97% , และด้านการออ่าริต่อกันปฏิบัติ 67.93%

ข้อเสนอแนะ

การจัดการความรู้การใช้สมุนไพรในท้องถิ่นต่อการผลิตปศุสัตว์ แบบมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตจังหวัดนครสวรรค์เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนมีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. กลยุทธ์การส่งเสริมเพื่อให้มีการใช้พืชสมุนไพรในปศุสัตว์ ควรให้ความรู้บอกต่อกัน, ปลุกสมุนไพร, ทดลองใช้, แนะนำ, ให้นำพระราชกรณียกิจและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งเสริม, ลองใช้เอง, ต้องมีตัวอย่างการใช้, ศึกษาทำความเข้าใจ, ทำอย่างสม่ำเสมอ, วิจัยแนะนำวิทยากร, อบรมให้เกษตรกร, มีตัวอย่างผู้ปฏิบัติที่ได้ผล, มีแหล่งข้อมูลให้ความรู้ที่ถูกต้อง

2. เหตุผลการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการวิจัยต่อเนื่องส่วนใหญ่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสัตว์ในฟาร์มด้านการใช้สมุนไพร เพื่อการลดต้นทุนในการผลิต, อยากมีความรู้, เป็นประโยชน์ในการประกอบวิชาชีพ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1. ปัญหาของการนำพืชสมุนไพรในสัตว์ คือ ไม่รู้จักวิธีใช้, ไม่ค่อยถนัด, หาใช้ยาก, ไม่รู้ว่าใช้อย่างไร, ไม่รู้ปริมาณ, การแปรรูป, ขาดความเข้าใจในขั้นตอนการใช้, ยากในการปฏิบัติ, ได้ผลช้ากว่าสารเคมีไม่สะดวกหายาก

2. แนวทางการจัดการแก้ปัญหาการนำพืชสมุนไพรไปใช้ในสัตว์ ควรส่งเสริมให้มีการนำมาใช้, อบรม, ปฏิบัติจริง, สอบถามผู้รู้, ช่วยกันปลูก, หาพืชสมุนไพรมาปลูกในครัวเรือน, หาแหล่งปลูก, ส่งเสริมให้มีการปลูก, นำมาสกัดเป็นเม็ด, ต้องศึกษาแหล่งความรู้

3. การใช้พืชสมุนไพรไทยสามารถทดแทนยาปฏิชีวนะหรือนำมาใช้ปศุสัตว์ ควรมีการอบรม, ส่งเสริมทดลองใช้, แนะนำ, ให้ความรู้, แบบเม็ด, แบบน้ำ, แนะนำวิธีการใช้ทำแปลงขยายพันธุ์, แปรรูปให้ง่ายต่อการใช้ประโยชน์, แลกเปลี่ยนความรู้, ทำอย่างจริงจัง